

Araştırma Makalesi • Research Article

Cumhuriyetten Günümüze Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değişen “İyi Vatandaşlık” Algısı *

The Changing Perception of “Good Citizenship” in the Social Studies Teaching Programs From the Foundation of the Republic To Nowadays

Nadire Emel Akhan ^{a**}, Samet Çiçek ^b, Hilal Mert ^c

^aDoç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Antalya /Türkiye.
ORCID: 0000-0003-3628-8571

^bDoktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilgiler Eğitimi, Antalya /Türkiye.
ORCID: 0000-0002-1056-7911

^cYüksek Lisans Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilgiler Eğitimi, Antalya /Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7309-8833

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 30 Mayıs 2018
Düzeltilme tarihi: 11 Temmuz 2018
Kabul tarihi: 17 Ağustos 2018

Anahtar Kelimeler:

İyi Vatandaş
Sosyal Bilgiler Programları
Vatandaşlık Aktarımı

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, ülkemizde Cumhuriyetten günümüze (1924-2017) Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında değişen iyi vatandaşlık algısını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışmada, Cumhuriyetten günümüze Sosyal Bilgiler Öğretim Programları incelendiği için tarama modeli içerisinde yer alan tarihsel yöntem kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen dokümanlar (Cumhuriyetten günümüze yayınlanmış Sosyal Bilgiler Programları), betimsel analiz yöntemine dayalı olarak analiz edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına genel olarak bakıldığında, Sosyal Bilgiler programlarının geçmişten günümüze vatandaşlık aktarımını ön plana aldığı görülmüştür. Bu doğrultuda programlardaki iyi vatandaşlık algısı: “cumhuriyet ideolojisini benimsemiş, milletine ve devletine karşı görev ve sorumluluklarını bilen, eski tarihi kişiliklerin hayatlarını tanıyan, ülkesi için canla başla mücadele eden ve bunu yaşamında bir ülkü ve inanç haline getiren, üretken, hak ve sorumluluklarını bilen, demokrasinin gelişmesine katkı sağlayan insanlar yetiştirmek” olarak yer almıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 30 May 2018
Received in revised form 11 June 2018
Accepted 17 August 2018

Keywords:

Citizenship Transmission
Good Citizen
Social Studies Teaching Programs

ABSTRACT

The purpose of this research is to reveal the changing perception of ‘good citizenship’ in the social studies teaching programs from the foundation of the republic to nowadays (1924-2017). The historic method, which is one of the survey models, was used in the study since the social studies teaching programs were analysed from the foundation of the republic to nowadays. The acquired documents (the social studies teaching programs published from the foundation of the republic to nowadays) were analysed based on the descriptive analysis method. When the results of the study were evaluated as a whole, it was found out that the social studies teaching programs always emphasized ‘citizenship transmission’ from the past to today. It can be said that the programs included such expressions related to the perception of ‘good citizenship’ as bringing up productive individuals who have adopted the republic ideology; know their responsibilities, rights and tasks for their nation; recognize the old historically important people; are always ready to do their best for his nation; and contribute to the development of democracy.

*Bu çalışma, 23-25 Mart 2018 tarihlerinde Afyon’da düzenlenen Uluslararası Bilim ve Eğitim Kongresi’nde bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: neakhan@akdeniz.edu.tr

1. Giriş

Ülkeler devamlılıklarını sağlayabilmek için “iyi vatandaşlar” yetiştirmek ister. Böylece hem kendisini en iyi şekilde temsil edecek vatandaşlara, hem de o iyi vatandaşlarla kendisine tabii, huzurlu ve üretken bir topluma ulaşmayı hedefler. Sosyal Bilgiler dersinin doğuşuna baktığımızda işte bu ihtiyaçtan doğmuş bir ders ve “iyi vatandaş” hedefini görmek mümkündür.

Sosyal Bilgiler dersi, vatandaşlık eğitiminde demokrasiyi ve demokratik değerleri benimsemiş vatandaşlar olarak öğrencilerin topluma uyum sağlamalarını ve bu konuda edindikleri bilgi ve birikimleri hayata geçirebilecekleri donanımları kazandırmayı sağlayan bir derstir (Merey, 2015). Erden (Tarihsiz) sosyal bilgileri, “ilköğretim okullarında iyi ve sorumlu vatandaş yetiştirmek amacıyla, sosyal bilimler disiplinlerinden seçilmiş bilgilere dayalı olarak, öğrencilere toplumsal yaşamla ilgili temel bilgi, beceri, tutum ve değerlerin kazandırıldığı bir çalışma alanı” olarak tanımlamıştır. Sever (2016) ise alan yazındaki çalışmalardan yola çıkarak sosyal bilgileri, “Değişen ülke ve dünya koşullarına bağlı olarak bilgiye dayalı kararlar alan, problem çözebilen etkin vatandaşlar yetiştirmek amacıyla sosyal ve beşeri bilimlerden aldığı bilgi ve yönetimleri kaynaştırarak kullanan bir öğretim programı” olarak nitelendirmiştir. Kısacası Sosyal Bilgiler dersi, bir ülkenin yetiştirmek istediği insan tipi ile doğrudan ilişkili bir derstir (Koçoğlu ve Erdoğan, 2016; 540).

Sosyal bilgiler dersi ile öğrencilerin “Birey ve Toplum” öğrenme alanında 4. ve 5. sınıflarda bireyin toplumdaki yerinin ve haklarının bilincine varması, 6. ve 7. sınıflarda ise, etkin vatandaş olması amaçlanmıştır; “Güç, Yönetim ve Toplum” öğrenme alanında toplumsal yaşamda egemenliğin millete dayandığı yönetim biçimleri ile bunlara katılım ve demokrasi, anayasa, Türkiye Cumhuriyeti’nin yönetim yapısı ve hakları çeşitli açıdan kavranması amaçlanmıştır (Pamuk ve Alabaş, 2016; 344). 2017 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı içerisine yer alan “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanı ise 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda verilen Sosyal Bilgiler dersi kapsamında toplam 18 kazanımı içerisinde barındırmakta ve Milli Eğitim Bakanlığı’nın yetiştirmeyi amaçladığı “iyi ve etkin vatandaş” içermektedir. Programda ayrıca vatandaşlıkla ilgili yetkinlik, “Vatandaşlıkla ilgili yetkinlik ise bireyleri, toplumsal ve siyasal kavram ve yapılarla ilişkin bilgiye, demokratik ve aktif katılım kararlılığına dayalı olarak medeni hayata tam olarak katılmaları için donatmaktadır.” (MEB, 2017) şeklinde açıklanmıştır.

İlköğretim çağı, çocukların kişilik gelişiminde büyük öneme sahiptir. İlköğretim, eğitimin ilk basamağını oluşturur ve diğer tüm eğitim basamaklarının temelindedir (Güven, 2011; 39). İlköğretimin amacı; “Her çocuğunun iyi birer yurttaş olabilmesi için gerekli temel bilgi, beceri, davranış ve alışkanlıkları kazanmasını, milli ahlak anlayışına uygun olarak yetişmesini, ilgi, yeti ve yetenekleri doğrultusunda hayata ve bir üst öğrenime hazırlanmasını sağlamaktır” (Merey, 2015; 720). Türkiye’de vatandaşlık eğitimi büyük oranda Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve 8. sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersleriyle verilmektedir. Vatandaşlık eğitimi ile ilgili konular ilköğretimde 1. sınıftan itibaren bir ara disiplin olarak ele alınmıştır. İnsan hakları ve vatandaşlıkla ilgili kazanımlara

ilköğretim 1, 2 ve 3.sınıflarda Hayat Bilgisi; 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda Sosyal Bilgiler ve 8. sınıfta ise Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük derslerinde ara disiplin olarak yer verilmiştir (Akdağ ve Taşkaya, 2010; 88).

Ülkemizde verilen vatandaşlık eğitiminin amacı; sadece vatanını ve milletini seven, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı, ülkesi adına her türlü fedakârlığa hazır bireyler yetiştirmek değil, aynı zamanda yaşam boyu bireyde oluşturulması hedeflenen iyi bir insan ve iyi bir birey olma davranışlarının kazandırılmasının yanında, kendini gerçekleştiren, hem kendisine hem de çevresindeki diğer bireylere karşı saygısı olan, toplum içerisindeki farklılıklara saygı duyan, hak ve sorumluluklarının farkında olan, yaratıcı, eleştirel düşünebilme yeteneğine sahip, yeni teknolojileri yakından takip eden ve bu teknolojileri doğru olarak kullanabilen bireyler yetiştirmektir (Acun, Demir ve Göz, 2010; 111).

Öğrencilerin gelişim dönemlerinde kazanacakları bilgi, değer, beceri ve tutumu yaşamları boyunca devam ettirecekleri düşünüldüğünde etkin vatandaş yetiştirmede sosyal bilgiler programının önemi ortaya çıkmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığının sosyal bilgiler programından beklediği temel amaç, “Etkili ve sorumlu Türkiye vatandaşı” yetiştirmektir (İnan, 2014). Günümüzde toplumsal hatta küresel sorunlar ile başa çıkabilmek için aktif ve etkili vatandaşlığın önemi artmıştır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde özellikle gençlerin aktif, etkili ve katılımcı vatandaş olmaları için bilgi ve becerilerinin iyileştirilmesi ile değerlerinin yönlendirilmesine ilişkin çabalarının arttığı gözlenmektedir (Hablemitoğlu ve Özmete, 2012).

Bilim ve teknolojiadaki gelişmeler, bireysel ve toplumsal yaşamdaki değişimler, zamanla vatandaşlık olgusuna farklı anlamlar getirmiştir. Günümüzde küresel sorunların farkında olan ve çözüm bulmada aktif rol alan, bilim ve teknoloji konularında bilinçli, yönetimde daha fazla söz hakkına sahip, aktif ve katılımcı vatandaşa yönelik vurgu her geçen gün daha da önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda ülkelerin öğretim programlarında yaptıkları düzenlemeler de istenilen vatandaşın özelliklerini yansıtmaktadır (Yiğit, 2017).

Her ülkenin eğitim sisteminin genel amacı “iyi / etkili vatandaş” yetiştirmek olmakla birlikte bu görev okullarda daha çok Sosyal Bilgiler dersine düşmektedir. Demokrasi ile yönetilen bir ülkede, Sosyal Bilgiler dersinin temel amacı, demokratik süreci geliştirecek, aktif katılım gösterebilecek etkili vatandaşlar yetiştirmektir (Doğanay, 2005;19). Zaten dönemlere göre istenilen vatandaşın yetiştirilmesi amacıyla öğretim programı değiştirilen derslerin başında, ilköğretim/ortaokul düzeyinde okutulan Sosyal Bilgiler dersi ve orta öğretim düzeyinde okutulan Tarih dersleri yer almaktadır (Kuş ve Aksu, 2017).

İyi vatandaşın açılımı hemen herkes için ortak olan beklentilerin yanında ülkelerin kendi sitemleri, kültürleri, siyasi yapıları ile şekillenir. Okul çağlarından toplum hayatına yetişen bir bireyin iyi vatandaş olarak adlandırılması, ülkelerin eğitim sisteminin çizdiği çerçeve ile şekillendiği için farklılıklar gösterebilir. Tüm dünyada Sosyal Bilgiler dersinin amacı iyi vatandaş yetiştirmekken, bu amaç zaman içinde dünyada ve ülkemizde bulunduğu dönemin beklentilerine göre çerçevesini sürekli

değiştirmiştir. İşte bu doğrultuda çalışmanın amacı ülkemizde Cumhuriyetten günümüze (1924-2017) Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında değişen iyi vatandaşlık algısını ortaya koymaktır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada, tarama modeli içinde yer alan tarihsel yöntem kullanılmıştır. Tarama yöntemi (literatür taraması), geçmişte ve halen var olan bir durumu mevcut şekliyle betimlemeyi amaçlayan yaklaşımlardır. Literatür taraması, araştırma probleminin seçilerek anlaşılmasına ve araştırmanın tarihsel bir perspektife oturtulmasına yardımcı olur (Karasar, 2006).

2.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada, tarama modeli içinde yer alan tarihsel yöntem kullanıldığı için öncelikli olarak konuyla ilgili literatür taraması yapılmıştır. Bunun sonucunda, araştırma konusuyla ilgili dokümanlar olan, cumhuriyetten günümüze yayınlanmış ilkökul (1924, 1930, 1938, 1948, 1961, 1968, 1990) ve ortaokul programları (1931, 1938, 1949, 1962, 1970, 1985, 1998 ve 2005), Talim Terbiye Kurulu Kütüphanesi ve Milli Kütüphaneden taranarak toplanmıştır. Ayrıca Osmanlıca yazılmış olan 1924 programı, birinci yazar tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Araştırmada toplanan dokümanlar (Cumhuriyetten günümüze yayınlanmış sosyal bilgiler programları), betimsel analiz yöntemine dayalı olarak analiz edilmiştir.

Betimsel analiz yapılırken elde edilen veriler, araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen “iyi vatandaşlık” teması çerçevesinde özetlenmiş ve yorumlanmıştır. Betimsel analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bulgular, programlardan yapılan doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

3. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde Cumhuriyetten günümüze (1924-2017) Sosyal Bilgiler Öğretim Programları, değişen “iyi vatandaşlık” algısı açısından analiz edilmiş ve bunun sonucunda elde edilen bulgular, programlardan doğrudan alıntılar verilerek aktarılmıştır.

3.1. 1924 (1340) İlk Mektep Müfredat Programında İyi Vatandaşlık

Cumhuriyet döneminin ilk programı olan 1924 programında sosyal bilgiler öğretimi aracılığı ile “milli ve vatani duyguların güçlendirilmesi” hedeflenmiştir. Bu hedefler Tarih, Coğrafya ve Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye dersleri ile yapılandırılmıştır.

1924 İlk Mektep Programındaki Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye dersi, öncelikle yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin oluşturmak istediği iyi vatandaş profilini göstermektedir. Özellikle cumhuriyet ideolojisine uygun vatandaş oluşturma anlayışı bu dönemde etkin rol kazanmıştır. Vatandaşlık aktarımının temel özelliği toplumun kendine ait kültürel yapısının yetiştirilmek istenen bireylere öğretilmesidir.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Musahabet-i Ahlakiye ve Ma'lumat-ı Vataniye derslerinin gayesi, gençlere Türkiye Cumhuriyeti'nin bir vatandaşı olmak sıfatıyla malik oldukları hak ve vazifeleri tanıtmak, bütün hareketlerinde hakim olması lazım gelen ahlak esaslarını telkin etmek, velhasıl milli ve insani vazifelerini takdir ve ifa edebilecek bir hale getirmektir” (Maarif Vekâleti, 1924: 28).

“Çocukları, mektep hayatında birkaç sene böyle bir fazilet ve samimiyet hevesi içinde ruhen ve fikren yaşamaları, onların ahlaki manevi mukadderatı üzerinde çok müessir olur. İnsaniyete şere veren adamların ve kahramanların canlı sergüzeştleri, kuru ve cansız ahlak kaidelerinin te'min edemeyeceği te'sirihasılder. Çocukların fikirlerini ve kalplerini yüksek insani hislere karşı açtığı gibi onları faziletli olmaya sevk eder” (Maarif Vekâleti, 1924: 28).

“Bu devrede çocuklara müerred ahlak kaidelerini öğretmekten ziyade kendilerine ahlaki ve içtimai itiyatlar kazandırmak lazımdır. Bunun için mektebi maddi ve manevi hayatı, çocuklarda temeyyüzlük, intizam, nezaket, doğruluk, teavün ü tesaned, güzel ve iyi şeylere karşı muhabbet, vazife şinaslık gibi itiyatlar te'sisidebilecek bir tarzda tertib ve tanzim edilmelidir” (Maarif Vekâleti, 1924: 30).

“Mekteblerimizde yetişen gençler, bil-zat tecrübeleriyle en muvafık ve en mükemmel tarz idarenin cumhuriyet idaresi olduğunu fa'len öğrenmiş ve icabında onu müdafa ve himaye için hiçbir fedakârlıktan çekinmeyecek bir hale gelmiş olurlar” (Maarif Vekâleti, 1924: 31).

“Sancağına hürmet, vatandaşların vatana karşı fedakârlığı, cumhuriyet idare-i müdafaa için bedel-i nefis” (Maarif Vekâleti, 1924: 37).

“Çocuklar bu suretle fikir ve düşüncelerini serbest söyleme haklarını müdafa ve vazifelerini ifa etmek, içtimai mesuliyetlerden hisselerine düşen kısmını almak, umumi işlere karşı alakadar olmak, şahsi menfaatlerini cemaatin müşterek menfaatlerine karşı feda iylemek, kanunlarla nizamlara itaat etmek itiyatlarını kazanır ve Türkiye cumhuriyetinin her fil müteşebbüs vazifesinas ve salahiyatdar vatandaşları olarak yetişir” (Maarif Vekâleti, 1924: 31).

Burada ifade edilenler, cumhuriyet yönetimini anlayan, cumhuriyetin niteliklerini benimseyen, kendi ülkesindeki vatandaşlık sorumluluklarını bilen bir ideal vatandaş tipinin oluşturulmaya çalışıldığı göstermektedir. Ayrıca devletin kendine ait milli ve insani değerlerini öğrenciye yansıtması ve cumhuriyetin temel niteliklerine sahip bir neslin oluşturulması, vatandaşlık değerlerinin aktarımı açısından önemli olduğu, kısacası programda, cumhuriyet ideolojisine uygun vatandaş yetiştirmenin etkin olduğu söylenebilir.

3.2. 1930 İlk Mektep Müfredat Programında İyi Vatandaşlık

Cumhuriyet tarihinin ikinci ilkökul programı olan 1926 programının 1927 ve 1930 basımları da bulunmaktadır. Bu

çalışmada 1930 İlk Mektep Müfredat Programındaki Yurt Bilgisi dersi programı incelenmiştir.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Muallim tarihi önemli şahsiyetlerin isimlerini, tarihi ehemmiyeti olan kısımları öğretecek ve Milli şuur uyandırma ve eski şahsiyetler hakkında bilgi verecektir” (Maarif Vekâleti, 1930: 77).

“Bu ders diğer dersler için adeta bir telakki ve temerküz sahası teşkil eder. İlk tahsilin birinci amacı vatandaş yetiştirme, gençleri mensup oldukları vatan ve millete intibak ettirmektir. Bu ders bir merkez ve mihveri mahiyetindedir” (Maarif Vekâleti, 1930: 78).

“Çocuğa içinde yaşadığı cemiyette kendisinin oynadığı ve oynayacağı rolü sezdirmek, onu demokratik bir devlette vatandaşların hak ve vazifeleri hakkında esaslı bir fikre sahip etmek” (Maarif Vekâleti, 1930: 79).

“Onda (çocukta) devlet, milliyet ve aile tenasüdüneiptina eden sağlam bir ahlakîyet hissi tevhit etmek ve yaşatmak” (Maarif Vekâleti, 1930: 79).

“Çocuğa en geniş mana ile yurdunu ve milliyetini sevdirmek” (Maarif Vekâleti, 1930: 79).

“Sonra çocuklara mücerret ahlak kaideleri öğretmekten ziyade kendilerine ahlaki ve içtimai itiyatlar kazandırmak lazımdır” (Maarif Vekâleti, 1930: 80).

“Türk vatandaşının vazife ve hakları: Vatanın muhafazası ve müdafaası, vergi ve askerlik vazifesi, askerliğe hazırlık” (Maarif Vekâleti, 1930: 87).

1930 İlk Mektep Müfredat Programında, iyi vatandaş algısına bakıldığında öğrencinin kendi hak, görev ve sorumluluklarını bilen; toplumsal yaşamdaki sorunlara duyarlı olan ve bu sorunlara çözüm üretebilen bir vatandaş anlayışı oluşturulmaya çalışıldığı söylenebilir.

Programda yer alan örnek bulgularda, vatandaşlık değerleri açısından önemli olan tarihe mal olmuş önemli şahsiyetlerin hayatları, milli bilinç ve kültürel değerlere vurgu yapılmıştır. Bununla beraber, ilk eğitimin temel amacının vatandaş yetiştirmek olduğu ayrıca gençlerin mensup olduğu milletin temel değerlerinin öğrenilmesi üzerinde durulmuştur.

3.3. 1931 Orta Mektep Müfredat Programında İyi Vatandaşlık

1931 Orta Mektep Müfredat Programı cumhuriyetin temel niteliklerini çocuklara öğretme adına özellikle devletin vatandaşlık anlayışına vurgu yapmıştır. Özellikle bu dönem, inkılapların yoğun olduğu bir evredir. Tıpkı 1924 programında olduğu gibi 1931 Orta Mektep Programında da cumhuriyetin özelliklerini kavramış ve gerekli donanımına sahip vatanına ve milletine bağlı bir yurttaşlık bilinci oluşturulmak istenmiştir.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Öğrendiği bilgileri ve kazandığı bu kabiliyetler ile talebenin milliyet ve vatan merbutiyetinin, insanlık duygularının daha şuurulu ve köklü bir hale getirmesi,

cumhuriyet vatandaşlığını daha ziyade liyakat ve kudretle ifa edebilecek bir seviyeye gelmesidir” (Maarif Vekâleti, 1931: 34-37).

“Vatanını, milletini, devletini seven; hak ve sorumluluklarını bilen, cumhuriyetin temel ilkesini anlayan, demokrasinin gelişmesine katkı sağlayan, ülkesini yönetim, ekonomi ve hukuk işleyişini bilen vatandaş yetiştirmeyi amaç edinmiştir” (Maarif Vekâleti, 1931: 35).

1931 Orta Mektep Programı, Yurt Bilgisi dersi için yeni kurulan devletin temel vatandaşlık değerlerinin benimsenmeye çalışıldığı görülmektedir. Özellikle demokrasi, cumhuriyet, hak, anayasa ve devletin temel inkılaplarına vurgu yapılmıştır. Program ile öğrencilerde cumhuriyetin niteliklerine uygun, vatanını, milletini, devletini seven, hak ve sorumluluklarını bilen, cumhuriyetin temel ilkesini anlayan demokrasinin gelişmesine katkı sağlayan, ülkesinin yönetim, ekonomi, hukuk işleyişini bilen vatandaş yetiştirmeyi amaç edinmiştir. Kısacası bu programda Atatürk ilke ve inkılaplarının niteliklerine uygun vatandaşlık anlayışı oluşturulmak istenmiştir, demek mümkündür.

3.4. 1938 Ortaokul Programında İyi Vatandaşlık

1938 Ortaokul Programında, Sosyal Bilgiler kapsamına giren Yurt Bilgisi dersi programı iyi vatandaşlık algısı açısından incelendiğinde, devletin temel vatandaşlık değerlerini benimsenmeye çalıştığı söylenebilir. Ayrıca milletin sahip olduğu temel kültürel değerlerin aktarımına da vurgu yapıldığı görülmektedir.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Millet olgusu ve milletin sahip olduğu kültürel ve manevi değerler, vatandaşların devlete olan katkısı, vatandaşların hak ve vazifelerini etkin bir şekilde kullanabilmeleri” (Kültür Bakanlığı, 1938).

“Talebeye bulunduğu muhit, vatan ve memleket hakkında bilgi vermektir. Ve talebenin milliyet, vatan insanlık duygularını daha şuurulu ve köklü bir hale getirmek; cumhuriyet vatandaşlığı ziyade liyakat ve kudretle ifa edecek bir seviyeye çıkarmak” (Kültür Bakanlığı, 1938: 46).

1938 Orta Mektep Programındaki, Sosyal Bilgiler dersi kapsamındaki Yurt Bilgisi dersinde, yeni cumhuriyet vatandaşlığının oluşması için hem geçmişin önemli kültürel değerleri hem de cumhuriyetin temel nitelikleri birleştirilerek, ideal vatandaşlık tipinin oluşturulmaya çalışıldığı söylemek mümkündür.

3.5. 1948 İlkokul Programında İyi Vatandaşlık

1948 İlkokul Programında, Sosyal Bilgiler dersi kapsamına giren Yurttaşlık Bilgisi dersi programı, amaçları, ilkeleri ve açıklamaları incelendiğinde, çocuğun bir vatandaş olarak, kişiliğini her yönden bir bütün olarak yetiştirmeyi amaç edindiğini görmek mümkündür.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Ulus ve yurt işlerine karşı öğrencilerde yakın ilgi uyandırmak, ulus ve yurt işlerini işin üstünde tutmayı ve yurda karşı canla başla hizmet etmeyi;

çocuklarda alışkanlık ve ülkü haline getirmektir" (MEB, 1948: 142).

"Öğrencileri cumhuriyetçi, ulusçu, halkçı, devletçi, laik ve devrimci birer yurttaş olarak yetiştirmek için ilk adımı atmaktır" (MEB, 1948: 142).

"Türk devriminin manasını, ayrı ayrı yönlerden önemini, Türkiye'nin saadet ve refahını yaptığı ve yurdun geleceğine yapacağı etkiyi öğrencilere kavratmak ve onları Türk devriminin değerlerine bağlı ve bunları her zaman korumaya hazır, fedakâr birer Türk evladı olarak yetiştirmek" (MEB, 1948: 143).

"Topluluk halinde yaşamının bir zaruret olduğunu, ulus kavramını ve Türk ulusunun karakterini öğrencilere kavratmak, onların Türk ulusuna, Türk askerine ve Türk ordusuna karşı duydukları sevgi, saygı ve güven duygularını kuvvetlendirmek" (MEB, 1948: 147).

"Derste öğretmenin öğrencilere bir yandan ulus kavramını kazandırmak için çocukların anlayacakları misaller bularak onları düşündürmesi, ulus topluluğunun ve ulusal birliğin manasını ve önemini kavratması ne kadar gerekli ise, öte yandan çocuklarda Türk ulusuna karşı derin sevgi ve saygı uyandırması, askerliğe, Türk ordusuna ve ulusal işlere karşı içten bir ilgi yaşatması, onlarda Türk ulusuna karşı hizmet ve fedakârlık duygularını geliştirmesi" (MEB, 1948: 148).

"Kanun kavramını öğrencilere benimsetmek, kanuna ve devlet otoritesine uyma duygusunu ve alışkanlığını kazandırmalı, öğrencilere ödev ve hak kavramlarını kavratarak vatandaşlık hak ve ödevlerini onlara benimsetmek" (MEB, 1948: 148).

"Cumhuriyet rejiminin Türk ulusunun bugünü ve yarını için ne kadar lüzumlu olduğu öğrencilerde sarsılmaz bir inanç halinde yaşatılacak ve Atatürk'ün kendilerine emanet ettiği cumhuriyet i yükseltmenin ve korumanın onlar için en büyük ödev olduğu kavratılacaktır" (MEB, 1948: 148).

"Öğretmen, ulus için yaşamının, ulus için ölmenin, ulusa bütün varlığını, benliğini vermenin Türk çocuğunun ödevi ve ülküsü olduğunu, ulusal amaçları gerçekleştirmenin her amacın üstünde bulunduğunu çocuklara aşılmalıdır" (MEB, 1948: 149).

1948 İlkokul Programında, iyi vatandaşlık aktarımının özellikleri genel olarak değerlendirildiğinde, kültür aktarımı ve özellikle milletin sahip olduğu eski tarihi kişiliklerin yaşamları, birliktelik, dayanışma gibi kültürel değerleri ayakta tutan kavramlara vurgu yapıldığı görülmüştür. Kısacası, öğrencilerin Türk ulusunun sahip olduğu değerleri öğrenmesi üzerinde durulduğunu söylemek mümkündür.

3.6. 1949 Ortaokul Programında İyi Vatandaşlık

1949 Ortaokul Programında, hak ve vazifelerini bilen, kanunlara uyan, toplumsal hayattaki rolünü bilen ve devlet çıkarlarını koruyan bireyler yetiştirmenin hedeflediği söylenebilir.

1949 Ortaokul Programında Sosyal Bilgiler kapsamına giren Yurttaşlık Bilgisi dersi programı, iyi vatandaşlık aktarımı açısından incelendiğinde dönemin şartları gereği vatandaşlık aktarımına ait özelliklerin ağır bastığı görülmüştür. Çünkü 1945'ten sonra 2. Dünya Savaşının etkisiyle, yeni yetişen nesilde; devlete ve millete bağlı, ülkesi için canla başla mücadele eden bir vatandaşlık anlayışı oluşturulmak istendiği söylenebilir.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

"Öğrencilere ulus kavramını, Türk ulusunun birer evladı olmanın şeref ve mesuliyetini duyurmak" (MEB, 1949: 113).

"Millet ve yurt işlerine karşı öğrencilerde yakın ilgi uyandırarak bu işleri her işin üstünde tutmayı, ulusa ve yurda canla başla hizmet etmeyi alışkanlık ve ülkü haline getirmek" (MEB, 1949: 113).

"Kanun kavramını öğrencilere benimsetmek; Anayasanın sağladığı yurttaş hak ve hürriyetlerine saygı besleme ve devlet otoritesine uyma duygusunu ve alışkanlığını kazandırmak" (MEB, 1949: 113).

"Okulda demokratik zihniyetin hakim olduğu bir hava yaratmak suretiyle öğrencilerin, kendi kendilerini idare etmelerine ve okul içinde ve dışında sorumlu işler almalarına geniş imkan ve fırsatlar sağlayarak demokrat görüşlü ve düşüncülü yurttaşlar yetiştirmek" (MEB, 1949: 113).

"(Yurtta barış, cihanda barış) fikrinin gerçekleşmesi için milletler ailesi içinde Türk milletine düşen görev ve sorumluluğun değerini kavratmak" (MEB, 1949: 114).

"Yurttaşlık Bilgisi dersinde, milli birlik ve dayanışmanın, milli disiplinin manasını ve önemini çocuklara kavratmak gerekir. Öğretmen millet için yaşamının, millet için ölmenin, millete bütün varlığını, benliğini vermenin Türk çocuğunun ödevi ve ülküsü olduğunu, milli amaçları gerçekleştirmenin her amacın üstünde bulunduğunu çocuklara aşılmalıdır" (MEB, 1949: 115).

"Türk devriminin manası ve tarihi önemi üzerinde düşündürmek ve onların devrim değerlerine bağlılıklarını kuvvetlendirmektir. Çocuklara şerefli bir geçmişi olan büyük bir milletin evlatları olduklarını duyurarak onların Türk ulusunun geleceğine olan güvenlerini artırmak ve kendilerini Türk milletinin ülkülerini gerçekleştirmek için her fedakârlığı göze alabilecek bir karakterde yetiştirmek" (MEB, 1949: 113).

Bu açıklamalara dayanarak öğrencilerin, etkin birer vatandaş olabilmeleri amacıyla kanunları ve haklarını bilen, kendi milli kültürel değerlerini özümsemiş, toplum içerisine katılarak etkin kararlar alabilen bir vatandaş olması hedeflenmiştir, demek mümkündür.

3.7. 1962 İlkokul Programında İyi Vatandaşlık

1962 İlkokul Programında, Sosyal Bilgiler kapsamına giren Toplum ve Ülke İncelemeleri dersi programı, iyi vatandaşlık aktarımının özellikleri açısından incelendiğinde öğrenciyi iyi bir yurttaş olarak yetiştirmek için vatana ve

millete canla başla hizmet etmeyi, bunu kendi yaşamında adeta bir ülkü ve inanç haline getirmesi gerektiğine vurgu yapıldığı görülmektedir.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Türk milletinin amaç ve ülkülerini öğrencilere benimsetmek, bunları gerçekleştirmek için her türlü fedakârlığı göze alacak ülküli yurttaşlar yetiştirmek önemlidir” (MEB, 1961: 148).

“Türk devriminin manası ayrı ayrı yönlerden önemi üzerine düşündürmek ve onların devrim değerlerine bağlılıklarını kuvvetlendirmektir. Ayrıca Türk ulusunun değerlerine bağlılığı güçlendirmek, kendilerini Türk milletinin ülkülerini gerçekleştirmek için her fedakârlığı göze alabilecek bir karakterde yetiştirmektir” (MEB, 1961: 147).

1962 İlkokul Programında, iyi vatandaşlık aktarımına ait özellikler genel olarak değerlendirildiğinde, kültür aktarımına önceki programlardan (1924, 1930, 1948) daha az yer verildiği görülmektedir. Programla, bir milletin amaç ve ideallerini gerçekleştirebilecek yurttaşlar yetiştirmesinin hedeflendiği söylenebilir.

3.8. 1962 Ortaokul Programında İyi Vatandaşlık

1962 Ortaokul Programında, Sosyal Bilgiler kapsamına giren Toplum ve Ülke İncelemeleri programı iyi vatandaşlık aktarımı açısından incelendiğinde vatandaşlarının hem toplumsal kimliklerini kazanmaları hem de ekonomik açıdan gelişmelerinin; demokratik, tutum ve tavır geliştirmelerinin önemi üzerinde durulduğu görülmektedir.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Yurttaşlık bilgisi derslerinde milli birlik ve dayanışmanın, milli disiplinin manasını ve önemini çocuklara kavratmak gerekir. Öğretmen millet için yaşamının, millet için ölmenin, millete bütün varlığını, benliğini vermenin Türk çocuğunun ödevi ve ülküsü olduğunu, milli amaçları gerçekleştirmenin her amacın üstünde bulunduğunu çocuklara aşılamalıdır”(MEB, 1962: 134).

“Öğrencilere, yakın çevrelerinden başlayarak, yurdumuzu ve yurttaşlarımızı tanımak; onların milliyet, vatan ve insanlık duygularını daha köklü bir hale getirmektir” (MEB, 1962: 121).

“Millet ve yurt işlerine karşı öğrencilerde yakın ilgi uyandırarak bu işleri her işin üstünde tutmayı, ulusa ve yurda canla başla hizmet etmeyi alışkanlık ve ülkü haline getirmektir” (MEB, 1962: 131).

1962 Ortaokul Programı, Toplum ve Ülke İncelemeleri dersi içeriği genel olarak değerlendirildiğinde, Türk milletine ait değerlerin varlığını yaşatmaya, devlete ve millete bağlılığın güçlendirilmesine, birlik ve beraberlik duygusuna sahip bilinçli yurttaşlar yetiştirmeye vurgu yapıldığı görülmüştür.

Öğrencilerde milli kültürel değerleri özümsemiş, toplum içerisine katılarak etkin kararlar alabilen bir ideal vatandaşlık anlayışı oluşturulmak istendiği söylenebilir. Bu doğrultuda, ülkesi için canla başla mücadeleye eden bir vatandaşlık anlayışı oluşturulmak istendiği söylenilebilir.

3.9. 1968 İlkokul Programında İyi Vatandaşlık

1962 tarihli programda yer alan Toplum ve Ülke İncelemeleri dersinin adı 1968 tarihli programda, Sosyal Bilgiler olarak belirlenmiştir.

1968 İlkokul Sosyal Bilgiler Programı, iyi vatandaş aktarımı açısından incelendiğinde programın nitelikli yurttaşlar yetiştirme adına önemli adımlar attığını söylemek mümkündür.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Yurttaşlık görevleri ve sorumlulukları yönünden, Türk çocuklarını, Türk devrim değerlerine bağlılıklarını kuvvetlendirmek, çocuklara şerefli bir geçmişi olan büyük bir milletin evlatları olduklarını duyurarak onların Türk ulusunun geleceğine olan güvenlerini artırmak ve kendilerini Türk milletinin ülkülerini gerçekleştirmek için her fedakârlığı gerçekleştirebilecek bir karakterde yetiştirmektir” (MEB, 1968: 63).

“Millet ve yurt işlerine karşı öğrencilerde yakın ilgi uyandırarak bu işleri her işin üstünde tutmayı, ulusa ve yurda canla başla hizmet etmeyi alışkanlık ve ülkü haline getirmektir” (MEB, 1968: 63).

1968 İlkokul Sosyal Bilgiler Programı, iyi vatandaş aktarımı açısından değerlendirildiğinde, çok fazla kültürel değerlere vurgu yapılmadığı belirlenmiştir. Tarihi kişiliklerin yaşamları ve milletin temel toplumsal değerlerinin programa yansıtılmak istendiği söylenebilir.

Bununla birlikte, ülkesi için canla başla hizmet eden ve bunu yaşamında bir ülkü ve inanç haline getiren vatandaşlık anlayışına vurgu yapıldığı görülmektedir. Programın, devletin ve milletin geçmiş kültür değerlerini öğrenciye yansıtmak ve bu değerlerle onlarda bir bilinç kazandırma amacı taşıdığı söylenebilir.

3.10. 1968 Ortaokul Programında İyi Vatandaşlık

1968 Ortaokul Programında, 1968 İlkokul Programındaki tek disiplin (Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi) anlayışına son verilerek disiplinler Sosyal Bilgiler adı altında birleştirilmiştir. Fakat Sosyal Bilgiler, ortaokul ayağında ise birbirinden bağımsız olarak okutulan Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi dersleri ancak 1970- 1971 yılında “Sosyal Bilgiler” adı altında birleştirilmiştir.

1968 Ortaokul Programı, Sosyal Bilgiler kapsamına giren Yurttaşlık Bilgisi programının öğrencileri etkin birer vatandaş ve ülkesi için canla başla hizmet eden nitelikli kişiler yetiştirmek amacı taşıdığı söylenilebilir. Bu doğrultuda kanunları ve haklarını bilen, milli kültürel değerleri özümsemiş, toplum içerisine katılarak etkin kararlar alabilen bir ideal vatandaşlık anlayışı oluşturmak istendiği görülmektedir.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Millet ve yurt işlerine karşı öğrencilerde yakın ilgi uyandırarak bu işleri her işin üstünde tutmayı, ulusa ve yurda canla başla hizmet etmeyi alışkanlık ve ülkü haline getirmektir” (MEB, 1970: 131).

“Türk devriminin manasını, ayrı ayrı yerlerden önemini, Türkiye'nin saadet ve refahını yaptığı ve

yurdu geleceğine yapacağı etkiyi öğrencilere kavratmak ve onları Türk devriminin değerlerine bağlı ve bunları her zaman korumaya hazır, fedakâr birer Türk evladı olarak yetiştirmektir” (MEB, 1970: 131).

“Şerefli bir geçmişi olan büyük bir milletin evlatları olduklarını anlar; milletin geleceğine olan güvenlerini arttırır ve Türk milletinin ülkelerini gerçekleştirmek için her fedakârlığı göze alabilecek bir karakter kazanırlar” (MEB, 1970: 63).

“Türk milletine, bayrağına, Türk askerine ve Türk ordusuna karşı sevgi, saygı ve güven duygularını kuvvetlendirirler” (MEB, 1970: 63).

“Millet ve yurt işlerini her şeyin üstünde tutar, millet ve yurda karşı canla başla hizmet etmeyi alışkanlık ve ülkü haline getirirler” (MEB, 1970: 63).

“Kanun kavramını benimser, kanuna ve devlet otoritesine uyma duygusunu ve alışkanlığını kazanırlar” (MEB, 1970: 63).

3.11. 1990 İlkokul Programında İyi Vatandaşlık

1990 İlkokul Programı, Sosyal Bilgiler dersi programı, sekiz yıllık eğitime geçiş sürecinde hazırlanmış bir programdır. İyi vatandaşlık aktarımının özellikleri açısından incelendiğinde, vatandaşlık görevleri ve sorumlulukları yönünden yetiştirilmek istenen insan niteliklerinde, “aile, millet ve vatan” üçgenindeki değerlerin ön planda tutulduğu söylenebilir.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Vatandaşlık görevleri yönüne vurgu yapan bir başka amaç ifadesi ise her yönde görev ve sorumluluk alabilecek hale gelir. Aile bütünlüğüne bağlılık kazanır. Ailenin refah ve mutluluğu için sorumluluk ve görev duygusuyla hareket eder” (MEB, 1990: 329).

“Ailesine, milletine, vatanına, Atatürk inkılap ve ilkelerine bağlı, çalışkan, araştırmacı, inceleyici, fedakâr ve fazilet sahibi iyi bir vatandaş, mükemmel bir insan olarak yetişirler (MEB, 1990: 329).

1990 İlkokul Sosyal Bilgiler Programındaki ifadelerle bakıldığında, özellikle “iyi insan iyi vatandaş” vurgusuna önem verdiğini söylemek mümkündür.

3.12. 1985 Ortaokul Programında İyi Vatandaşlık

1975 yılından itibaren ortaokullarda disiplinler arası bir yaklaşımla okutulmaya başlanan Sosyal Bilgiler dersi 1985 yılında kaldırılarak yerine II. kademe (ortaokul) Milli Tarih, Milli Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgisi dersleri olarak verilmeye başlanmıştır. 1985 Ortaokul Programında, Sosyal Bilgiler dersi kapsamına giren Vatandaşlık Bilgisi dersi iyi vatandaşlık aktarımı açısından incelenmiştir.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Öğretmen, yurttaş bilgiler dersinde toplumun her üyesinin birbirine karşı sevgi, saygı ve muhabbet duymaları ve birbirleriyle işbirliği içerisinde yardımlaşma ve dayanışma duygusuyla hareket edilmelidir. Ayrıca aktüel olaylardan hareket ederek

‘iyi insan iyi vatandaş’ anlayışına açıklık getirilmelidir” (MEB, 1988: 207,208).

“Öğrenciye millet kavramının önemini, vatanı için canla başla hizmet etme bilincini yaşamak ve bunları öğrenciye hissettirerek sorumluluk bilincini kazandırmaktır. Öğrencilerin toplum içerisinde görev almış kişilere saygı duyma ve üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmelidir” (MEB, 1988: 183,184).

1985 Ortaokul Programında, Vatandaşlık Bilgisi dersinde vatandaşlık aktarımına vurgu yapıldığı, “iyi insan iyi vatandaş” anlayışına sahip kişinin, toplumsal sorunlara karşı duyarlı olduğu üzerinde durulduğu, söylenebilir. Yani iyi insan iyi vatandaş, çevresindeki güncel olaylardan haberdar olan, toplumsal sorunlara karşı iş birliği, yardımsever ve dayanışma içerisinde bulunan niteliklerde olmalıdır, demek mümkündür.

3.13. 1998 İlköğretim Programında İyi Vatandaşlık

1998 Sosyal Bilgiler Programı, sekiz yıllık eğitime geçildikten sonra ilköğretim bütünlüğüne uygun olarak hazırlanan ilk programdır. 1998 İlköğretim Sosyal Bilgiler Programı, iyi vatandaşlık aktarımı açısından incelenmiştir.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Ailesine, milletine, vatanına, Atatürk inkılap ve ilkelerine bağlı, çalışkan, araştırmacı, inceleyici, fedakâr ve fazilet sahibi iyi bir insan, iyi bir vatandaş olarak yetişirler” (MEB, 1998: 537).

“Millet ve yurt işlerini her şeyin üstünde tutarak milleti ve yurdu için canla başla hizmet etmeyi alışkanlık ve ilke haline getirmektir” (MEB, 1998: 537).

“Bugünkü uygarlığın uzun bir geçmişi olduğu, Atatürk direktifleri uyarınca milli kültürümüzü çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkartma yolunda her türlü fedakârlığı göze alma bilinci kazandırmaktır” (MEB, 1998: 537).

“Türk milletinin dünya tarihindeki önemini, milletler ailesi içindeki geçmişini ve yerini, insanlığa yaptığı hizmetleri kavrayarak büyük bir milletin evlatları olduklarını anlar; milletin geleceğine olan güvenlerini arttırır ve Türk milletinin ülkelerini gerçekleştirmek için her fedakârlığı göze alabilecek bir karakter kazanırlar” (MEB, 1998: 327).

“Topluluk halinde yaşamının bir zaruret olduğunu, millet kavramını ve Türk milletinin karakterini kavrar; Türk milletine, bayrağına, Türk askerine, Türk ordusuna karşı sevgi, saygı ve güven duygularını kuvvetlendirirler” (MEB, 1998: 537).

“Türk inkılabının anlamını, ayrı ayrı yönlerden önemini, Türkiye’nin refah ve mutluluğuna yaptığı ve ülkenin geleceğine yapacağı etkiyi kavrar: Türk inkılabının değerlerine bağlı ve bunları her zaman korumaya hazır, fedakâr birer Türk evladı olarak yetişirler” (MEB, 1998: 537).

“Türkiye Cumhuriyeti’nin, insan haklarına dayanan milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti

olduğunu bilir, cumhuriyet rejiminin özelliklerini ve önemini kavrarlar.” (MEB, 1998: 537).

“İnsanların birbirleriyle ve coğrafi çevreleriyle karşılıklı etkilerini, insan topluluklarının yaşama şekillerini ve geçinme yollarını incelerler; yurdun ekonomik kalkınmasında bilgili ve etkili birer vatandaşa haline gelirler” (MEB, 1998: 538).

1998 Sosyal Bilgiler Programında iyi vatandaş, belli sorumluluk bilinciyle hareket eden, temel haklarını kullanan, insanlar arasında hoşgörü, yardımlaşma gibi değerleri özümsemiş nitelikli insan olarak aktarılmıştır, demek mümkündür.

3.14. 2005 Sosyal Bilgiler Programında İyi Vatandaşlık

2005 Sosyal Bilgiler Programı, yapılandırmacılık anlayışı ile hazırlanmıştır. Bu anlayış çerçevesinde sosyal bilgiler dersinin tematik anlayış ile hazırlandığı ve önceki programlara göre bazı farklılıklara sahip olduğu görülmektedir. Bundan önceki programlarda konular tarih, coğrafya ve vatandaşlık çerçevesinde oluşturulurken, 2005 Sosyal Bilgiler Programı ile tarih, coğrafya, psikoloji, ekonomi, antropoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, hukuk gibi sosyal bilimler disiplinleri ve bunların vatandaşlık bilgisi konuları ile ilişkilendirilmesi yoluna gidilmiştir.

2005 Sosyal Bilgiler Programı, iyi vatandaşlık aktarımının özellikleri açısından incelendiğinde, öncelikle öğrenciye temel vatandaşlık becerilerini kazandırmayı ve kültürel değerlerin taşıyıcısı olduğu bilinci yerleştirmeyi hedeflediği görülmektedir. Bu doğrultuda programın, öğrencilerin kültürel değerlerin toplumun ulusal kimliğinin oluşmasındaki önemini fark etmelerini sağlamaya yönelik çalıştığı söylenebilir.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Türkiye cumhuriyeti vatandaşı olarak hak, özgürlük ve sorumluluklarının bilincinde, demokratik hayata etkin bir şekilde katılarak karşılaştığı sorunlara barışçıl çözümler üreten, yaşamın her alanında hoşgörü ve uzlaşma kültürünün oluşmasına ve gelişmesine katkı sağlayan bireyler olmalarını sağlamaktır” (MEB, 2005).

“Türkiye cumhuriyeti vatandaşı olarak, vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, ulusal bilince sahip bir vatandaş olarak yetişir” (MEB, 2005: 5).

“Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye cumhuriyetinin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrar; laik, demokratik, ulusal ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olur” (MEB, 2005: 5).

“(Sosyal Bilgiler) Etkili ve sorumlu Türk vatandaşı yetiştirmek amacıyla tasarlanmıştır” (MEB, 2005: 6).

“Bu şekilde öğrenciler, demokratik beceri ve değerlere sahip, bilimsel düşünmeye açık, insan haklarına saygılı, işbirliği içinde çalışabilen, cumhuriyet sevgisi gelişmiş, haklarını bilen ve

sorumluluk sahibi Türk vatandaşları olarak yetişebilir” (MEB, 2005: 7).

“Vatandaşlık sorumluluğu ve ülke ekonomisine katkısı açısından vergi vermenin gereği ve önemini savunur” (MEB, 2005: 19).

“Ülkemizin diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini, kaynaklar ve ihtiyaçlar açısından değerlendirir” (MEB, 2005: 20).

“Uluslararası bilim, kültür, sanat, fuar ve spor etkinliklerinin toplumlararası etkileşimindeki rolünü değerlendirir” (MEB, 2005: 20).

“21. yüzyılın çağdaş, Atatürk ilkelerini ve inkılaplarını benimsemiş, Türk tarihini ve kültürünü kavramış, temel demokratik değerlerle donanmış ve insan haklarına saygılı, yaşadığı çevreye duyarlı, bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturan, kullanan ve düzenleyen (eleştirel düşünen, yaratıcı, doğru karar veren), sosyal katılım becerileri gelişmiş, sosyal bilimcilerin bilimsel bilgiyi üretirken kullandıkları yöntemleri kazanmış, sosyal yaşamda etkin, üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını yetiştirmektir” (MEB, 2005: 43).

“Öğrencilerin haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren bireyler olarak yetişmesini önemser” (MEB, 2005: 44).

“Hakların ihlal edildiği durumlar karşısında yetkili kurumlara başvurmanın bir vatandaşlık görevi olduğunu belirtir” (MEB, 2005: 44).

2005 Sosyal Bilgiler Programı, iyi vatandaşlık aktarımı yaparken kendi milli değerlerini korumayı ve çağdaş değerleri benimsemeyi hedeflemiştir. Aslında yetiştirilmek istenen vatandaş tipi de içinde bulunduğumuz yüzyılın koşullarına göre şekillenmiştir. 2005 programı da bunu en belirgin şekilde yansıtan program olmuştur, diyebiliriz. Böylece yetiştirilmesi hedeflenen vatandaş, dünya platformunda ülkesini en iyi temsil eden vatandaş olmuştur. Bu doğrultuda hazırlanan kazanımlarla öğrencilere vatandaşlık aktarımı daha evrensel boyutta verilmeye çalışılmaktadır, demek mümkündür.

3.15. 2017 Sosyal Bilgiler Programında İyi Vatandaşlık

Eğitim programları, çağın ihtiyaçlarını karşılamak adına sürekli kendini yenilemek durumundadır. 2005 programının ardından birçok alanda yaşanan hızlı değişim sonucu 2017-2018 eğitim öğretim döneminde pilot olarak uygulamaya girmiş olan 2017 programı, 2018-2019 eğitim öğretim yılı itibarıyla uygulamaya koyulacaktır. 2017 programı iyi vatandaşlık aktarımı açısından inceleninde programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, milli bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri” (MEB, 2017: 5).

“Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik

kalkınmasındaki yerini kavrayıp demokratik, laik, milli ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları” (MEB, 2017: 5).

“Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler olarak eleştirel düşünme becerisine sahip olmak” (MEB, 2017: 5).

“Toplumsal ilişkileri düzenlemek ve karşılaştığı sorunları çözmek için temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanabilmeleri” (MEB, 2017: 8).

“Milli, manevi değerleri temel alarak ve evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmek” (MEB, 2017: 5).

“Milli Eğitim Bakanlığı’nın eğitim politikaları ve öncelikleri; temel eğitim almış öğrencilerin milli, manevi, evrensel değerlere sahip; hem akademik hem de sosyal anlamda başarılı olabilen; teknolojik gelişmelere uyum sağlayabilen; kendisine, topluma ve farklı kültürlerle karşı yüksek düzeyde farkındalıklar saygı duymayı başarabilen, hayata hazır, mutlu ve sağlıklı bireyler olarak yetişmelerini sağlamak yönündedir” (MEB, 2017: 6).

“Gelişen dünyanın gündemini takip eden, karşılaştığı sorunlara çözüm üretebilen etkin ve sorumlu Türk vatandaşları yetiştirmek” (MEB, 2017: 15).

“Bayrak ve İstiklal Marşı gibi milli egemenlik ve bağımsızlık sembollerine değer verir” (MEB, 2017: 22).

“Vatandaşlık sorumluluğu ve ülke ekonomisine katkısı açısından vergi vermenin gereğini ve önemini savunur” (MEB, 2017: 24).

“Bir yaşam biçimi olarak demokratik tutumu benimser” (MEB, 2017: 28).

2017 Sosyal Bilgiler Programında yer alan sosyal bilgilerin amaç ve yaklaşımları değerlendirildiğinde, 2005 programı ile aynı doğrultuda olduğu söylenebilir. 2017 programında iyi vatandaşın çerçevesi “vatanını milletini seven, milli bilince sahip” ifadeleri ile çizilmiştir. Ayrıca 2017 programına “sosyoloji, siyaset bilimi ve hukuk” çerçevesinde etkin vatandaşlık kavramına odaklanan bir öğrenme alanı getirilmiştir. Bu öğrenme alanının da programın iyi vatandaş algısını yansıttığını söylemek mümkündür.

4. Sonuç ve Öneriler

Cumhuriyetten günümüze (1924-2017) Sosyal Bilgiler Programlarında değişen iyi vatandaşlık algısını ortaya koymayı hedefleyen bu araştırmanın sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, sosyal bilgiler programlarının geçmişten günümüze vatandaşlık aktarımını ön plana aldığını görülmüştür. Bu doğrultuda programlardaki iyi vatandaşlık algısının: “cumhuriyet ideolojisini benimsemiş, milletine ve devletine karşı görev ve sorumluluklarını bilen, eski tarihi kişiliklerin hayatlarını tanıyan, ülkesi için canla başla mücadele eden ve bunu yaşamında bir ülkü ve inanç haline getiren, üretken, hak ve sorumluluklarını bilen, demokrasinin gelişmesine katkı sağlayan insanlar yetiştirmek” olarak yer aldığını söylemek mümkündür.

İncelenen programlarda, iyi vatandaşlık algısının içinde bulunduğu dönemin önemli olaylarıyla şekillendiğini söyleyebiliriz. O nedenle araştırmacılar tarafından hazırlanan Tablo 1’de sosyal bilgiler programlarındaki iyi vatandaşlık algıları ve dönemin önemli olayları gösterilmiştir.

Tablo 1. Cumhuriyetten Günümüze Dönemlerin Önemli Olayları Işığında Değişen İyi Vatandaşlık Algısı

Program	İyi Vatandaşlık Algısı	Dönemin Önemli Olayları
1924 İlk Mektep	Cumhuriyet rejimini benimsemiş, hak ve sorumluluklarını bilen	Cumhuriyetin İlanı ve Sonrası
1930 İlk Mektep	Cumhuriyet rejimini benimsemiş, hak ve sorumluluklarını bilen toplumsal sorunlara çözüm üretebilen	
1932 Ortaokul	Cumhuriyetin özelliklerini kavramış ve gerekli donanıma sahip vatanına ve milletine bağlı bir yurttaş	İnkılaplar Dönemi
1938 Ortaokul	Kültürel değerleri ve cumhuriyetin temel nitelikleri birleştiren ideal vatandaş	
1948 İlkokul	Türk inkılabının değerlerine bağlı	Çok Partili Hayata Geçiş Dönemi
1949 Ortaokul	Milli birlik ve dayanışmanın önemini kavramış, milleti için her türlü fedakârlığı göze alabilen	Soğuk Savaş Döneminin Hissedilmesi
1962 İlkokul	Türk milletinin ülkülerini gerçekleştirmek için her türlü fedakârlığı yapabilecek	1960 Hükümet Darbesi ve Sonrası
1962 Ortaokul	Millet için ölebilecek, tüm varlığını milleti için verebilecek	
1968 İlkokul	Millet işine ilgi duyan ve millet işlerini her türlü işten üstün tutan, bu uğurda her türlü fedakârlığı yapan	Bilim ve Teknolojideki Gelişmeler
1968 Ortaokul	Ulusa ve yurda canla başla hizmet eden, fedakâr Türk evladı	
1990 İlkokul	Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı, vatandaşlık görevleri ve sorumluluklarını bilen	1980 Hükümet Darbesi ve Etkileri
1985 Ortaokul	Vatani için canla başla mücadele eden kişi sorumluluk bilinci kazanmış	
1998 İlköğretim	Sorumluluk bilinciyle hareket eden, temel haklarını kullanan, insanlar arasında hoşgörü, yardımlaşma gibi değerleri özümsemiş	Küreselleşme, Çağdaşlaşma, Hümanizm
2005	Sosyal yaşamda etkin, üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen	Bilim ve teknolojideki hızlı gelişmeler
2017	Vatanını milletini seven, milli bilince sahip, etkin vatandaş	Birey ve toplumun değişen ihtiyaçları ve öğrenme ve öğretme yaklaşımlarındaki gelişmeler

Programların yıllarına göre o dönemin belli başlı önemli olaylarını iyi vatandaşlık algısı çerçevesinde değerlendirmek gerekirse, ilk olarak 1924 İlk Mektep Programında temel amaç, cumhuriyet ideolojisine uygun vatandaş tipini oluşturmaktır, demek mümkündür. 1924 programı, imparatorluktan ulus devletine geçiş sürecinde hak, yetki ve sorumluluk üçgeninde hukuksal kazanımların topluma ilk kez eğitim yoluyla kazandırıldığı bir programdır. Ardından 1930 İlk Mektep ve 1932 Ortaokul Programları ile ulus devlet sürecine geçişte yapılan inkılapların eğitim yoluyla bireylere aktarılacak istendiği, Cumhuriyet rejiminin temel niteliklerini kavramış ülkenin her anlamda kalkınmasını sağlayacak, toplum sorunlarının çözümünde aktif görev üstlenebilecek vatandaşlar yetiştirilmesini amaçlamıştır. Daha sonra 15. yılını kutlayan Türkiye Cumhuriyeti devleti 1938 Ortaokul Programında yapılan inkılaplar ile Cumhuriyetin temel niteliklerini benimseyen, kültürel değerlerini koruyan sorumlu vatandaşlar yetiştirmek amaçlanmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası ise 1948 İlkokul Programı değişen dünya koşullarını da göz önünde bulundurarak Türk İnkılaplarını benimsemiş devletine bağlı vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlamıştır. 1949 Ortaokul Programı, değişen dünya koşullarına bağlı olarak soğuk savaşın etkisi ile çeşitli ideolojik akımlara kapılmayacak, devlete ve millete bağlı, ülkesi için canla başla mücadele eden bir vatandaşlık anlayışını kazandırmayı amaçlamıştır.

1960 hükümet darbesi sonrası askeri yönetimin etkisi ile hazırlanan, 1962 İlkokul ve Ortaokul programları ise ülkesi ve milleti için her türlü fedakârlığı yapabilecek gerekirse ölebilecek vatandaş yetiştirmeyi amaçlamıştır.

Ülkemizde ve dünyada yaşanan bilim, teknoloji, sanayi ve toplumsal gelişmelere paralel olarak 1968 İlkokul Programı ve 1968 Ortaokul Programı ile toplu öğretim anlayışına geçilmiş değişen dünya şartlarında ülkesi için fedakârca “işini en iyi yapan ülkesini en çok sevendir” düşüncesinden yola çıkılarak bu doğrultuda etkin vatandaş yetiştirilmesi amaçlanmıştır.

1980 hükümet darbesinden sonra hazırlanan 1985 Ortaokul Programında ise, ülkedeki bireylerin Atatürkçü anlayışla donatılması, ülkeye karşı görev ve sorumluluklarını bilen vatandaşlar olarak yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Ortaokul programında, Sosyal Bilgiler dersi, Milli Tarih, Milli Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgisi olarak ayrılmıştır. Bu doğrultuda program, 1980 öncesinin yaratmış olduğu ideal toplum arayışı bir kısım yıkıcı ideolojilerden uzak, Atatürk milliyetçisi, sorumluluk bilincine ulaşmış vatanserver vatandaşlar yetiştirmeyi amaç edinmiştir, demek mümkündür.

1998 yılında yürürlüğe giren İlköğretim Sosyal Bilgiler Programı küreselleşme, insan hakları ve hümanizmin de etkisiyle vatandaşlık algısını; temel hak ve hürriyetlerini bilen, savunan insan haklarına saygılı, hoşgörülü evrensel bir vatandaşlık algısı üzerine temellendirmiştir.

2005 Sosyal Bilgiler Programı ise değişen ve gelişen ülke ve dünya koşullarına göre yeniden yapılanarak yürürlüğe girmiştir. Problemlerin çözümünde sorumluluk alabilen etkin üretken vatandaşlar yetiştirmek amaçlanmıştır.

2017 Sosyal Bilgiler Programı ile birlikte bilim ve teknolojiye yaşanan hızlı değişim, bireyin ve toplumun değişen ihtiyaçları, öğrenme öğretme yaklaşımlarındaki

yenilik ve gelişmelere uyum sağlayabilecek vatandaşlar yetiştirilmek amaçlanmaktadır.

Alan yazına bakıldığında Cumhuriyetten günümüze sosyal bilgiler programlarının birçok ölçüte göre incelendiği görülmektedir. Alan yazındaki ilgili çalışmalar incelendiğinde iyi vatandaşlık hakkında Ersoy'un (2016), Yeşilbursa'nın (2015), Kızılay'ın (2015), Uğurlu'nun (2013), Ülger'in (2013), Kara, Topkaya ve Şimşek'in (2012), Sağlam'ın (2012) çalışmalarını görmek mümkündür. Bu çalışmada ise dönemlere göre sosyal bilgiler programlarında değişen iyi vatandaşlık aktarımının nasıl yapıldığı tespit edilmek istenmiştir. Alan yazındaki belirtilen çalışmalar dışında sosyal bilgiler öğretim programlarında “iyi ve etkin” vatandaş yetiştirmek ve iyi vatandaşlık algısı üzerine fazla çalışmaya rastlanmamıştır. Sosyal Bilgiler öğretiminin temel amacının iyi vatandaş yetiştirmek olduğu düşünüldüğünde, çalışmanın alan yazına katkısı olması umulmaktadır.

Bundan sonraki çalışmalarda programlardaki tespitler doğrultusunda iyi vatandaşlık aktarımının ders kitaplarındaki yansımalarına da bakılarak inceleme genişletilebilir. Ayrıca programların dönemin şartlarına göre yenilediği düşünüldüğünde, dönemin iyi vatandaş beklentisi nedir? sorusu daha detaylı olarak incelenebilir. Bu doğrultuda değişen programların kendi dönemlerindeki güncel olaylara göre “iyi vatandaş” beklentisini incelemek mümkündür. Ayrıca dönemlerin önemli olaylarının iyi vatandaş beklentisine ve bunun ders kitaplarındaki yansımalarına da bakılabilir. İyi vatandaş hemen her dönemde toplumların ideali yakalamak için temel beklentisidir. O nedenle farklı toplumların bu beklentiyi eğitim programları ile nasıl şekillendirdikleri de karşılaştırmalı olarak incelenebilir.

Kaynakça

- Acun, İ., Demir, M., & Göz, N. L. (2010). Öğretmen Adaylarının Vatandaşlık Yeterlikleri İle Eleştirel Düşünme Becerileri Arasındaki İlişki. *Journal of Social Studies Education Research*, 1(1), 107-123.
- Akdağ, H., & Taşkaya, S. M. (2010). Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitiminin Sosyal Bilgiler Öğretimindeki Yeri. *Sosyal Bilgilerin Temelleri*. (Ed. R. Turan ve K. Ulusoy). (s.293-318). Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- Doğanay, A. (2005). Sosyal Bilgiler Öğretimi. İçinde: *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*, C. Öztürk & D. Dilek (Ed). (s. 17-52). Ankara: Pegem A Yayıncılık
- Erden, M. (Tarihsiz). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Alkım Yayınları.
- Ersoy, A. F. (2016). Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersine İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenleri ve Öğrencilerinin Algısı. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 67-83.
- Güven, S. (2011). Sosyal Bilgiler Dersinde Vatandaşlık Eğitimi ve Vatandaşlık Eğitiminde Modeller. İçinde: *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar II*, R. Turan, A. Murat Sünbül & H. Akdağ (Ed). (s. 36-56). Ankara: Pegem A Akademi

- Hablemitoğlu, Ş., & Özmete, E. (2012). Etkili Vatandaşlık Eğitimi İçin Bir Öneri. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 39-54.
- İnan, S. (2014). Sosyal Bilgiler Eğitimi: Nedir, Ne Zaman ve Neden ?. İçinde: *Sosyal Bilgiler Eğitimine Giriş*, S. İnan, (Ed). (s. 1-21). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kara, C., Topkaya, Y., & Şimşek, U. (2012) Aktif Vatandaşlık Eğitiminin Sosyal Bilgiler Programındaki Yeri. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken (ZFWT)*, 4(3), 147 -159.
- Karasar, N. (2006). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kızılay, N. (2015). Sosyal Bilgiler Öğretmenim: Bana Göre İyi Vatandaş. *Journal of Turkish Studies*, 10 (11), 987 – 1006.
- Koçoğlu, E., & Erdoğan, E. (2016). Dini ve Ahlaki Değerlerle Sosyal Bilgiler Öğretimi. İçinde: *Alternatif Yaklaşımlarla Sosyal Bilgiler Eğitimi*, R. Sever, M. Aydın & E. Koçoğlu, (Ed). (s. 539-560). Ankara: Pegem A Akademi.
- Kuş, Z., & Aksu, A. (2017). Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Hakkında Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin İnançları. *UTEB*, 5(8), 18-41.
- Kültür Bakanlığı (1938). *Ortaokul Programı*. İstanbul: Devlet Matbaaları.
- Maarif Vekaleti (1924). *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Maarif Vekaleti (1930). *İlk Mektep Müfredat Programı*. İstanbul: Devlet Matbaaları.
- Maarif Vekaleti (1931). *Orta Mektep Müfredat Programı*. İstanbul: Devlet Matbaaları.
- MEB (1948). *İlkokul Programı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1949). *Ortaokul Programı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1961). *İlkokul Programı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1962). *Ortaokul Programı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1968). *İlkokul Programı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1970). *Ortaokul Programı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1988). *Ortaokul Programı*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1990). *İlkokul Programı*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1998). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı. *Tebliğler Dergisi*, 61 (2487).
- MEB (2005). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Ankara: Milli Eğitim Yayınları.
- MEB (2017). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Merey, Z. (2015). İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretiminde Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi. İçinde: *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, M. Safran (Ed), (s. 719-742). Ankara: Pegem A Akademi
- Pamuk, A., & Alabaş, R. (2016). Vatandaşlık ve Sosyal Bilgiler. İçinde: *Sosyal Bilgiler Eğitimi*, D. Dilek (Ed), (s. 333-350). Ankara: Pegem A Akademi
- Sağlam, H. İ. (2012). İlköğretim Öğrencilerinin Etkili Vatandaşlık Yeterlik Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Journal of Social Studies Education Research*, 3(2), 71-85.
- Sever, R. (2016). Alternatif Yaklaşımlarla Sosyal Bilgiler Öğretimi İle İlgili Temel Kavramlar. İçinde: *Alternatif Yaklaşımlarla Sosyal Bilgiler Eğitimi*, R. Sever, M. Aydın & E. Koçoğlu (Ed), (s. 1-13). Ankara: Pegem A Akademi.
- Uğurlu, B. N. (2013). Comparison of 8th grade American and Turkish Students' Perceptions about Citizenship. *Eğitim ve Bilim*, 38 (170), 281- 293.
- Ülger, M. (2013). İnsan Hakları ve Vatandaşlık Eğitimi Ara Disiplin Alanı Uygulamasının Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri Bağlamında Değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Education*, 2(3), 14-29.
- Yeşilbursa, C. C. (2015). Turkish Pre-Service Social Studies Teachers' Perceptions of "Good" Citizenship. *Educational Research and Reviews*, 10(5), 634-640.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları
- Yiğit, E. Ö. (2017). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Gözünden Vatandaşlık ve Türk Vatandaşlığı. *İlköğretim Online*, 16(2), 406-427.